

О.І. Захаров

*кандидат економічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту менеджменту безпеки,
Університет економіки та права «КРОК»*

Глобалізація та її вплив на економічну безпеку

У статті розглянуті можливості та загрози, які несуть процеси глобалізації світової економіки для національної економіки і суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека, загрози, влада, бізнес, система економічної безпеки.

А.И. Захаров

*кандидат экономических наук, профессор,
директор учебно-научного института менеджмента безопасности,
Университет экономики и права «КРОК»*

Глобализация и ее влияние на экономическую безопасность

В статье рассмотрены возможности и угрозы, которые несут процессы глобализации мировой экономики для национальной экономики и субъектов хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: глобализация, экономическая безопасность, угрозы, власть, бизнес, система экономической безопасности.

О.І. Zakharov

Globalization and its impact on economic security

The article describes the opportunities and threats, which bear the processes of globalization of the world economy to the national economy and economic entities.

Key words: globalization, economic security, threats, government, business, the system of economic security.

Постановка проблеми

Сучасна українська економіка функціонує в умовах глобалізації світової економіки і характеризується високим рівнем складності, невизначеності та неоднозначності процесів, які в ній відбуваються. Розвиток цих процесів важко спрогнозувати в середньостроковій і особливо в довгостроковій перспективі. У цих умовах на діяльність українських підприємств здійснює сильний вплив значна кількість позитивних і негативних факторів зовнішнього середовища, які, з одного боку, дають нові можливості для їхнього розвитку, а з іншого, – створюють серйозні загрози для стабільної роботи, економічної безпеки і, зрештою, для самого існування. З огляду на те, що загрози економічної безпеки носять системний характер, для того, щоб ефективно їм протидіяти, необхідно глибоко розуміти їхню природу і негативні наслідки, до яких вони можуть призвести в разі реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у вивченні процесів глобалізації світової економіки внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: Лук'яненко Д. Г. [3], Сиденко В.Р. [5,6], Майк Фезерстоун, Скот Леша, Роланд Робертсон[2], Сорос Дж. [7], Хелд Д. [9], Юськів Б. М. [10] та інші.

Однак, незважаючи на те, що в теоретичному і практичному плані процеси глобалізації розглянуті досить глибоко і всебічно, питання гарантування економічної безпеки як держави, так і окремих суб'єктів господарської діяльності в сучасних умовах досі актуальними.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Гарантування економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки неможливе без глибокого розуміння реальних і потенційних загроз для національної економіки і суб'єктів господарської діяльності. Невирішеними залишаються питання впливу процесів глобалізації на економічну безпеку держави та суб'єктів господарської діяльності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд факторів впливу глобалізації на економічну безпеку економіки і суб'єктів господарської діяльності та відпрацювання механізмів нейтралізації можливих загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження

У процесі глобалізації відбуваються складні зміни в світовій економіці, в результаті яких здійснюється глибока інтеграція національних економік в єдину глобальну світову економічну систему. В процесі глобалізації відбувається міжнародний поділ праці і формування єдиного економічного простору, в якому створені необхідні умови для вільного переміщення знань, трудових ресурсів, технологій, капіталу, товарів, послуг, інформації, наукових і бізнес ідей. Слід зазначити, що глобалізація впливає не тільки на процеси, які відбуваються в економіці, а й практично на всі сторони життя і діяльності держави та суспільства, в тому числі внутрішню і зовнішню політику, інформаційну сферу, культуру, освіту, розвиток науки, соціальну сферу, громадянське суспільство. В кінцевому підсумку глобалізація світової економіки об'єктивно формує нову філософію і політику міжнародних

економічних і міждержавних відносин. Все це впливає на створення відповідних умов для інвестицій, які сприяють розвитку науки, розробці та впровадженню інновацій, появі нової техніки і технологій. Оптимізоване глобальне розміщення основних наукових і виробничих центрів призводить до підвищення продуктивності праці і якості продукту, що випускається.

Виникнення і поширення процесів глобалізації є закономірним результатом розвитку міжнародних економічних зв'язків, науки, техніки і технологій. Особливо впливають на поступ глобалізації революційні зміни в інформаційних технологіях – розвиток комп'ютерної техніки, поява інтернету і мобільного зв'язку. Все це дає можливість організувати і підтримувати стійкий обмін різноманітною діловою та технологічною інформацією між структурними виробничими підрозділами підприємства, які знаходяться в різних країнах.

Глобалізацію світової економіки слід розглядати як складний закономірний процес еволюційного розвитку людства під впливом революційних досягнень науки і техніки, особливо в галузі інформаційних технологій, які радикально змінили сформовану раніше систему управління між державами, регіонами, підприємствами. У зв'язку з появою нових технічних можливостей для оперативного обміну інформацією в різних сферах життя і діяльності людства стали значно інтенсивніше розвиватися як міждержавні, так і міжособистісні стосунків суспільстві. Сучасні інформаційні технології дали серйозний поштовх руху вперед світової економіки на основі глибокої міжнародної інтеграції в науці, освіті, фінансах і виробництві. У сфері матеріального виробництва стало можливим ефективне управління структурними підрозділами національних корпорацій, які розміщені в інших країнах, де умови для їхньої діяльності значно сприятливіші.

Однак слід враховувати, що глобалізація, як будь-який складний процес, має не тільки позитивні сторони, але несе і серйозні загрози як для світової економіки в цілому, так і окремих національних економік, в першу чергу, що

розвиваються. Для слабких національних економік завжди існує реальна загроза деіндустріалізації.

У зв'язку з цим достатньо згадати виникнення, розвиток і негативні наслідки для світової і національних економік економічної кризи 2008 року. Ця економічна криза, що почалася в фінансовій сфері США, внаслідок високої відкритості, взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, швидко охопила практично всю світову економіку. Від цієї кризи постраждали практично всі держави – як економічно розвинені, так і ті, що розвиваються. Варто азначити, що з цієї кризи національні економіки виходили довго і не просто. Старі рецепти подолання економічних криз виявилися неефективними.

У цих умовах для того, щоб гарантувати безпечне функціонування національної економіки, необхідно розуміти, які нові можливості для її розвитку несе глобалізація світової економіки, а також знати реальні і потенційні загрози економічній безпеці (Рис. 1).

Вивчення процесів, які відбуваються у світовій економіці, показує, що глобалізація не однаково впливає на економічно розвинені і нерозвинені держави. У перших з'являються нові великі можливості для зростання їхньої національної економіки, а щодо других, то навпаки – виникає загроза деградації. Ось чому, вирішуючи питання, пов'язані із гарантуванням економічної безпеки окремих підприємств і національної економіки в цілому, в першу чергу, слід зрозуміти процеси, що відбуваються у світовій економіці, а також їхній вплив на національну економіку та економічну безпеку підприємств.

Гарантуючи економічну безпеку держави, важливо розуміти, що в світовій економічній діяльності все відбувається не хаотично. На процеси, що розгортаються у світовій економіці, впливають економічно розвинені країни: США, Китай, Німеччина, Франція, Англія, Японія та інші. А також різні міжнародні організації, в тому числі Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітня торгова організація (ВТО), Світовий банк (СБ) та інші. Виділення

фінансової допомоги вони, як правило, обумовлюють низкою умов, і таким чином впливають на внутрішню і зовнішню політику урядів.

Рис.1.Можливості та загрози глобалізації світової економіки

Джерело: розроблено автором

Однією з найбільш серйозних загроз, яку несе глобалізація державам, що розвиваються, – є висока ймовірність запуску процесів деіндустріалізації економіки цих країн. Це обумовлено тим, що в процесі глобалізації внаслідок появи сприятливих умов для вільного переміщення через державні кордони технологій, трудових ресурсів, ідей, розміщення підприємств відбувається в тих країнах, де стабільна соціально-політична обстановка і є все необхідне для випуску високотехнологічної продукції, у тому числі є трудові та інші ресурси, а політика урядів і чинне законодавство сприяють розвитку бізнесу, в тому

числі малого і середнього. У таких країнах органи державної влади найважливішими своїми завданнями вважають забезпечення захисту приватної власності та активну протидію корупції. Все це об'єктивно сприяє створенню належних умов для зовнішньої і внутрішньої інвестиційної діяльності, впровадження інновацій та створення високотехнологічних наукомістких виробництв. В кінцевому підсумку в таких країнах відбувається створення і випуск високоякісного продукту, який стає світовим брендом і з яким не завжди можуть конкурувати аналогічні продукти традиційних національних виробників, що об'єктивно створює не тільки загрози їхній економічній безпеці, а й власне існуванню на ринку. Це обумовлено тим, що для сучасного споживача, в першу чергу, важливе поєднання ціни – якості, а не країна виробник. І тому він віддає перевагу не національному товаровиробнику, а закордонному, якщо товар останнього буде якіснішим і матиме прийнятну вартість. Як результат, вітчизняні товаровиробники зазнають значних економічних втрат, які в кінцевому підсумку можуть призвести до зупинки і руйнації підприємств. Потрібно пам'ятати, що існує логічний взаємозв'язок між глобалізацією економіки, процесами деіндустріалізації і економічною безпекою держави та окремих підприємств. В першу чергу, це стосується підприємств сфери матеріального виробництва, які становлять основу не тільки вітчизняної економіки, але і, що дуже важливо, – основу національної безпеки країни.

У процесі глобалізації світової економіки відбувається концентрація підприємств в тих країнах, де для їхнього стабільного функціонування та розвитку є сприятливі умови, в тому числі високий рівень науки, освіти, технологій, а також висококваліфіковані інженери, техніки і робітники. Тому цілком закономірно, що провідні підприємства, наприклад, авіаційної галузі світової економіки на даний час знаходяться в США і країнах Євросоюзу – корпорації Boeing і Airbus. Продукція цих корпорацій користується високою популярністю в усьому світі. Сьогодні практично всі авіакомпанії світу використовують для пасажирських авіапереvezень авіалайнери марки Boeing і Airbus. Через це підприємства авіаційної промисловості інших країн, які раніше

традиційно випускали цивільні пасажирські літаки, наданий час скоротили або зовсім припинили свою діяльність. Це стосується, наприклад, таких російських авіа виробників, як ОКБ А.М. Туполева, Авіаційний комплекс імені Іллюшина, деякі інші, які протягом тривалого часу проектували і виготовляли відомі у світі близько магістральні, середньо магістральні та далеко магістральні цивільні авіалайнери. Через деградацію російської цивільної авіапромисловості національні авіакомпанії перейшли на експлуатацію літаків, вироблених зарубіжними корпораціями Boeing і Airbus. Прикладом реалізації такої політики може служити найбільша російська авіакомпанія «Аерофлот», де 84% активного парку повітряних суден – це авіалайнери закордонних виробників (Табл. 1).

Таблиця 1.

Активний парк повітряних суден російської авіакомпанії «Аерофлот»

(Дані на 31.07.2016 г.)

Російські авіа виробники		Закордонні авіа виробники					
Всього повітряних суден	Цивільні літаки Сухого	Всього повітряних суден	Boeing		Airbus		
29 (16%)	SSJ-100	147 (84%)	B777	B737	A330	A321	A320
	29		14	18	22	22	67

Джерело: розроблено автором на основі [12]

На даний час Росія, яка після розвалу СРСР отримала потужну цивільну авіапромисловість, практично повністю її втратила. Першопричина такого стану справ полягає в тому, що зарубіжні повітряні судна, що випускаються корпораціями Boeing і Airbus, значно привабливіші для російських авіакомпаній в першу чергу за параметрами економічності і авіаційної безпеки. З огляду на це російська цивільна авіапромисловість активно деградує. Що означає: країна втрачає одну з найбільш наукомістких галузей економіки, а разом з нею – авіаційну науку, конструкторські бюро, високі технології,

унікальне виробниче обладнання, а найголовніше, що втрачає людський капітал – вчених, авіаконструкторів, висококваліфікованих інженерів, техніків і робітників.

Разом з тим глобалізація економіки є і серйозною загрозою, яка стосується не тільки діяльності та економічної безпеки окремих підприємств, а й значною мірою пов'язана із гарантуванням національної безпеки в сфері економіки. Адже матиме місце відтік трудових ресурсів з країни. Особливу занепокоєність викликає той факт, що серед трудових мігрантів багато освічених людей, які являють собою інтелектуальну основу суспільства та економіки – інженерів, лікарів, фахівців в області інформаційних технологій, енергетики, машинобудування, сільського господарства. Серйозну загрозу становить також відтік за кордон висококваліфікованих робітників і найнеприємніше – молодих фахівців як майбутнього економіки кожної держави. У зарубіжні науково-дослідні центри активно запрошуються для роботи найбільш талановиті вітчизняні вчені. Все це об'єктивно призводить до втрати найціннішого надбання кожної сучасної держави – людського капіталу. А втрата людського капіталу неминуче призводить до деградації держави практично у всіх найважливіших сферах його діяльності. У тому числі в економіці, політиці, культурі, науці, освіті, соціальній сфері, міжнародній діяльності та обороні. Все це призводить до втрати наукомістких виробництв, високих технологій і в кінцевому підсумку – до падіння конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і всієї національної економіки в цілому. В результаті таких руйнівних процесів незалежна, суверенна, стабільна держава непомітно, але безперервно і послідовно може трансформуватися в розмите, схильне до зовнішнього управлінського впливу, переповнене соціально-політичними протестами нестійке державне утворення.

Наскільки небезпечним для економіки країни може бути відтік трудових ресурсів, розглянемо на прикладі України. Останнім часом в силу різних причин значно збільшилася кількість українців, які залишають межі держави в пошуках більш високо оплачуваної, ніж на батьківщині, роботи. Це трудові мігранти.

Згідно з опитуванням, що було проведене компанією GFK Ukraine за запитом Міжнародної організації з міграції (МОМ), 3 000 000 громадян України (8% населення країни) планують найближчим часом виїхати за кордон і стати трудовими мігрантами. У 2011 таких було 1 200 000. Висока динаміка зростання очевидна. На першому місці в рейтингу за привабливістю для трудових мігрантів є Польща і Німеччина, на другому місці знаходиться Італія, на третьому – США, за ними йдуть Великобританія, Канада і Чехія [13].

Відтік за кордон трудових ресурсів об'єктивно призводить до їх перерозподілу в глобальному масштабі. Втрата добре підготовлених та з практичним досвідом роботи в реальному секторі економіки представників інженерно-технічного складу та висококваліфікованих робітників призводить до втрати високих технологій і несе серйозну загрозу економічній безпеці в першу чергу підприємствам, що працюють в сфері матеріального виробництва і випускають наукомістку продукцію. Це своєю чергою сприяє зміні структури економіки держави і завдає серйозної шкоди національному бізнесу. А також сприяє зростанню соціальної напруженості в суспільстві у зв'язку із закриттям або перепрофілюванням вітчизняних підприємств, продукти яких не витримують конкуренції із зарубіжними аналогами. Це щонайперше стосується наукомістких виробництв, де використовуються високі технології і активно впроваджуються інновації, в тому числі в машинобудуванні, авіабудуванні, ракетобудуванні, суднобудуванні, автомобілебудуванні, а також у виробництві медичного обладнання, турбін, генераторів, засобів зв'язку та обчислювальної техніки. На таких підприємствах сконцентровані найбільш висококваліфіковані інженери та робітники. Закриття підприємств потребує серйозної психологічної адаптації персоналу і значних витрат на перепідготовку працівників, що звільняються, а також створення для них нових робочих місць. Таким чином, викликаний глобалізацією економіки відтік робочої сили набагато не безпечніший для національної безпеки процес, ніж просто загроза економічній безпеці окремих підприємств і економіці в цілому.

У період глобалізації світової економіки в країнах, які знаходяться в кризовому стані, відбувається деградація науки та вищої освіти, особливо в країнах, що розвиваються. Це обумовлено формуванням світових наукових центрів в найбільш розвинених країнах, таких як США, Японія, Китай, Англія, Франція, Німеччина та інших. Такі центри належним чином фінансуються, тож мають можливості проводити фундаментальні та прикладні дослідження, результати яких реалізуються при створенні нових технологій, матеріалів, а також у масовому виробництві нових продуктів, споживачами яких є всі країни світу.

Що ж до країн, які розвиваються і мають нестабільну політичну і економічну системи, то слід визнати: вони з об'єктивних причин не зможуть створити сприятливі умови для розвитку науки і вищої освіти. За наявності економічної кризи в цих країнах відбувається зупинка підприємств, що працюють в реальному секторі економіки, і це негативно впливає на бюджет країни. А відтак призводить до зниження фінансування науки і вищої освіти. І, як наслідок, вітчизняні вчені виїжджають за кордон, матеріально-технічна база наукових центрів не розвивається, вітчизняні підприємства та споживачі починають використовувати закордонне обладнання, технології і готові вироби: літаки, комп'ютери, засоби мобільного зв'язку, телевізори, холодильники, пральні машини та інше. А вітчизняна наука від реальних досліджень, результати яких необхідні для розвитку суспільства і економіки, переходить на імітацію наукової діяльності.

На стан вищої освіти, як і на науку загалом, впливає економічна криза, через що знижують або навіть припиняють діяльність багато вітчизняних підприємств. Це призводить, з одного боку, до зниження фінансування вищої освіти, а з іншого, втрачається мотивація до отримання знань у студентів, оскільки стає неможливим працювати за фахом після закінчення вузу.

Зниження фінансування вищої освіти призводить до відтоку з вузів висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів, а також до морального і фізичного старіння навчальної матеріально-технічної бази, без якої неможливо

здійснювати підготовку сучасних фахівців, в першу чергу інженерного профілю, і здійснювати науково-дослідну роботу в інтересах вітчизняної промисловості. В кінцевому підсумку це призведе до втрати знань, необхідних для створення конкурентоспроможної національної економіки.

Існує логічна закономірність між рівнем розвитку економіки і рівнем освіти. Згідно з рейтингом QS Higher Education System Strength Rankings 2016, серед 50 кращих систем вищої освіти перше місце посідає США (100 балів), друге – Великобританія (98,5 бала), третє – Німеччина (94 балів). У цих же країнах найбільш розвинена інноваційна економіка. Стосовно української вищої освіти, то її оцінили в 16,6 бала, в результаті країна зайняла 45 місце, а її найближчими сусідами во світньому рейтингу стали Ліван і Філіппіни. [14].

У період глобалізації економіки величезну роль відіграють інвестиції, які створюють умови для реалізації наукомістких інноваційних проектів, відкриття нових виробництв і модернізації існуючих. Без інвестування неможливо в сучасних умовах побудувати і активно розвивати економіку і бізнес. Це обумовлено тим, що розробка сучасного продукту, особливо в наукомісткій сфері, вимагає значних фінансових витрат і часу.

Для прикладу можна навести історію створення в ЄС нового широко фюзеляжного двопалубного реактивного пасажирського авіалайнера Airbus A380. Цей літак є останнім словом авіаційної науки і техніки та має видатні експлуатаційні характеристики. Він здатний перевезти в салоні трьох класів 525 пасажирів, а в одно класовому варіанті 853 пасажира на відстань безпосадочного перельоту до 15400 кілометрів. Серйозним досягненням A380 є його економічність. За заявами Airbus, в розрахунку на одного пасажира A380 спалює на 17% менше палива, ніж Boeing 747. Це стало можливим в результаті впровадження в проект різних інновацій, серед яких широке застосування в конструкції літака композитних матеріалів, вуглепластиків та інших [15]. На розробку A380 пішло близько десяти років, а вартість усієї програми досягла 12 млрд. євро. Для того, щоб реалізувати такий масштабний проект, корпорація Airbus отримала фінансову підтримку від урядів країн ЄС, а також приватних

інвесторів. Інвестиції в створення літака становили понад 10 млрд євро [16]. Головними факторами, що зумовили такі великі обсяги інвестування в проект створення нового авіалайнера стали: соціально-політична і економічна стабільність ЄС, високий рівень науки, техніки і технологій в галузі проектування і будівництва пасажирських літаків, підтримка проекту урядами країн ЄС, загально визнаний авторитет корпорації Airbus як стабільного і надійного партнера, який завжди виконує свої зобов'язання. З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що успіх у створенні корпорацією Airbus інноваційного авіалайнера A380 став багато в чому можливим завдяки сприятливому інвестиційному клімату в ЄС.

У країнах, що розвиваються, таких як Україна, ситуація з інвестиціями зовсім інша. На потенційних інвесторів, незважаючи на інвестиційну привабливість України, яка має потужний людський капітал, технології та досвід у створенні наукомісткої продукції світового рівня (транспортні літаки, ракетно-космічну техніку, цивільні і військові річкові та морські судна, турбіни, авіаційні двигуни, обладнання АЕС і багато іншого), негативно впливають такі основні фактори:

- нестабільна соціально-політична ситуація в країні;
- глибока економічна криза;
- недосконале законодавство, яке регулює економічну діяльність;
- відсутність реального, гарантованого законом і практичною діяльністю органів державної влади, права власності;
- відсутність прагнення органів державної влади, особливо місцевого, регіонального та галузевого рівня, створювати сприятливі умови для інвесторів;
- високий рівень корупції;
- вплив організованої злочинності у сфері економіки на діяльність суб'єктів господарської діяльності.

Інвестори в нестабільні країни йдуть неохоче, бо існує високий рівень невизначеності процесів, що відбуваються в політиці, суспільстві, економіці. Через можливі соціально-політичні потрясіння в таких країнах, а також імовірні

зміни в їхньому законодавстві, не завжди адекватні дії влади, постійні загрози поділу власності внаслідок рейдерських захоплень для інвесторів завжди існує великий ризик втратити свої гроші. Натомість відсутність інвестицій не дає можливості розвиватися наукомістким виробництвам і, як наслідок, губляться високі технології, активізується процес деградації національної економіки. Вона поступово трансформується в сировинну, що неспроможна забезпечити ні високого рівня життя населення країни, ні авторитету і впливу країни в світі.

З огляду на системний характер загроз, які несе глобалізація, владі та бізнесу необхідно займати консолідовану позицію в питаннях гарантування економічної безпеки на макро - і мікро рівнях. Це можна зробити, створивши в системі економічної безпеки відповідний механізм узгодження інтересів усіх суб'єктів, які можуть бути задіяні владою і бізнесом для протидії загрозам у сфері економіки.

Механізм узгодження інтересів влади та бізнесу у системі економічної безпеки – це сукупність механізмів управління та взаємодії, правових засад та принципів здійснення спільних дій, в межах своїх повноважень, суб'єктів влади і бізнесу, спрямованих на створення сприятливих умов для стабільної роботи, розвитку та забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності[11].

Висновки

Процеси глобалізації постійно і системно впливають на національну економіку і, що дуже важливо, функціонування і економічну безпеку практично всіх суб'єктів господарської діяльності. Цей вплив має складний і не однозначний характер. З одного боку, глобалізація дає нові можливості для економічного розвитку, а з іншого, несе серйозні загрози. Найнебезпечнішими загрозами для діяльності вітчизняних підприємств є: системно-економічна криза в країні, високий рівень корупції, техніко-технологічне відставання від провідних світових виробників, низький рівень інноваційної діяльності, посилення міжнародної економічної конкуренції. Тож гарантувати економічну

безпеку на макро- і мікро рівнях можливо тільки за умови узгодження інтересів влади і бізнесу. Такий похід до побудови систем економічної безпеки дасть змогу ефективно використовувати наявні в державі та у суб'єктів господарської діяльності ресурси і технології для комплексної протидії існуючим і можливим факторам загроз зовнішнього та внутрішнього середовища.

Література

1. Глобальні модерності / За ред. Майка Фезерстоуна, Скота Леша і Роланда Робертсона / Пер. з англ. Т.Цимбала. – К.: «Ніка-Центр», 2008. – 400 с.
2. В.Є. Куриляк, Є.В. Савельєв Вплив глобалізації на економічний розвиток України. Економіка України, 2012.– № 9. –С. 57-69.
3. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція/ Д. Г. Лук'яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
4. Людина і соціум у глобалізованому світі: монографія / Чаплигін О. К., Корабльова Н. С., Дорошкевич А. С., Маркозова О. О. / за ред.проф. Чаплигіна О. К. — Х.: ХНАДУ, 2012. – 340 с.
5. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: укр. модель. В 2-х томах. Том 1. Глобализация и экономическое развитие.– К., “Феникс”, 2008.– 376 с. / Том 2. Европейская интеграция и экономическое развитие. – НАН Украины, Институт эк. прогноз. – К., 2011. –448с.
6. Сіденко В.Р. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи. –Економіка України, 2012. –№5. –С.18-31.
7. Сорос Дж. О глобализации/ Дж. Сорос; пер. с англ. Л. Баширова. – М.: Эксмо, 2004. – 244 с.
8. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К: КНЕУ, 2006. – Т. 1. – 816 с; Т. 2. – 592 с.

9. Хелд Д. Глобалізація/анти глобалізація/ Д. Хелд; пер. з англ. І. Андрущенко. – К.: К.І.С., 2004. – 178 с.
10. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія / Б. М. Юськів. – Рівне: видавець О. М. Зень, 2009. – 476 с.
11. Захаров О.І. Механізм взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки / О.І. Захаров // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки), випуск 33, частина 3.– 2015. – 151 с.
12. Опис літакового парку компанії «Аерофлот» // Офіційний сайт компанії «Аерофлот» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aeroflot.com/ru-ru/flight/plane_park
13. Трудовая миграция в Украине: реалии и перспективы // Офіційний сайт новин в Україні «Обзреватель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://my.obozrevatel.com/life/53879-trudovaya-migratsiya-v-ukraine-realii-i-perspektivy.htm>
14. Рейтинг QS Higher Education System Strength Rankings 2016 // Освітній портал «Євро Освіта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=4751>
15. Нові технологічні стандарти у проектуванні та будівництві пасажирських літаків Airbus A380 // Офіційний сайт компанії «Airbus» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.airbus.com/aircraftfamilies/passengeraircraft/a380family/innovation>
16. Інвестиції у новий Airbus A380// Офіційний сайт компанії «Airbus» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.airbus.com/>